

УНИВЕРЗИТЕТ У НИШУ
ПРАВНИ ФАКУЛТЕТ

**Устав из 1869, Устав из 1888. и Устав из 1901.
године**
- одлике, примена, упоредна анализа-
(мастер рад)

Ментор

Проф. др Небојша Ранђеловић

Студент

Александра Марковић

Број индекса: М 056/20-0

Ниш, 2021.

САДРЖАЈ

1. ОПШТА РАЗМАТРАЊА.....	1
1.1. Увод.....	1
1.2. Предмет и циљ	2
1.3. Методе истраживања	3
1.4. Образложење теме	4
1.5. Терминолошке и појмовне детерминације	4
2. УСТАВ ИЗ 1869. ГОДИНЕ	6
2.1. Доношење	7
2.2. Одлике.....	8
2.3. Примена	12
3. УСТАВ ИЗ 1888. ГОДИНЕ	16
3.1. Доношење	23
3.2. Одлике.....	24
3.3. Примена	25
4. УСТАВ ИЗ 1901. ГОДИНЕ	27
4.1. Доношење	34
4.2. Одлике.....	35
4.3. Примена	38
5. УПОРЕДНА АНАЛИЗА.....	40
6. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА.....	43
7. ЛИТЕРАТУРА.....	45
8. ИСТРАЖИВАЧКА ГРАЂА.....	46
9. ЕЛЕКТРОНСКЕ АДРЕСЕ.....	47
10. САЖЕТАК.....	48
11. SUMMARY	49
12. БИОГРАФИЈА СТУДЕНТА	50

1. ОПШТА РАЗМАТРАЊА

1.1. Увод

Устав је према дефиницији кодификован оквир који поставља стандарде којих се морају придржавати сви други закони који су испод њега. То је државни оквир који поставља правила за саму државу и њене владаре, а који је упућен не само људима већ и на званичнике који га примењују. Устав, као највиши законодавни акт државе, поставља и општи оквир, односно начела законитости државе, којима се руководе државни органи у оквиру примене принципа законског руковођења државом. Уставни развој Србије можемо поделити на неколико периодизација, сходно њиховој садржини. Како је то Слободан Јовановић урадио: доба стварања владалачке власти, доба чиновничке олигархије, доба полицијске државе, доба уставности, доба парламентарности, доба реакције и доба повраћене парламентарности.

Рад ће се бавити питањима анализе и приказа устава Србије из 1869, 1888 и 1901. године, као најважнијих сегмената развоја српске уставности, а самим тим и развоја државе. Такође, се разматра уставни развој Србије. Посматрамо баш овај период јер се у њему огледа доста важних догађаја која су били од великог значаја за Србију и њену уставност.

На почетку мастер рада анализира се Устав из 1869. године тзв. “Намеснички устав” који је донет док је Србија имала статус вазалне кнежевине. После Устава из 1869. године доноси се нови Устав из 1888. године, који је требао да буде компромис у политици. 1901. године Краљ Александар Обреновић намеће нови тзв “Октроисани” устав, који је представљао баланс између устава из 1869 и 1888 године.

Како би на најбољи начин сагледали развој уставности, рад се бави прегледом структуре сваког појединачног устава кроз њено доношење, одлике али и практичну примену. То се пре свега односи на примену кроз законодавну и извршну власт, систем функционисања народне скупштине која је домен владавине права.

Осим приказом три веома важна устава Србије, рад се између осталог бави и основним сегментима сличности и разлике ових устава, који су својеврстан печат развоја државности и законодавства, као даљег темеља развоја модерне српске државе.

1.2. Предмет и циљ

У овом мастер раду предмет истраживања је сагледавање правноисторијских догађаја који су везани за доношење устава из 1869, 1888 и 1901 године, кроз анализу сваког од ових устава појединачно, тако и кроз њихову упоредно правну анализу. У овом раду разматра се и уставни развој Србије, која пре доношења Намесничког устава још увек има вазални положај у односу на Турску, до независне државе и краљевине, и после тога парламентарне монархије. Сагледаваћемо баш овај период јер се у њему огледа доста важних догађаја која су били од великог значаја за Србију и њену уставност.

Почетак овог мастер рада започиње од Устава из 1869. године који је познат и као “Намеснички устав”, а који је донет и ако је Србија имала статус вазалне кнежевине. Након тога долази до сплета догађаја који су били од великог значаја за Србију, и који су утицали на велике промене. Кроз све те промене биле су незаобилазно присутне разне борбе и сукоби, уплитање страних сила, као и разне измене и допуне и друге промене у самој земљи.

Након тога 1888. године доноси се нови Устав, који је требао да направи компромис у политици. 1901. године Краљ Александар Обреновић намеће нови тзв. “Октроисани” устав, као покушај споја напредњачких и радикалских идеја и који је требао да буде нека врста баланса између устава из 1869 И 1888 године. Овај део историје Србије је изузетно значајан за сутрашњост државности Србије и напредак и опстанак српског народа. Из овог напред наведеног произилази сам циљ истраживања овог мастер рада, а то је : анализа догађаја која су утицала на доношење и промене ових устава, кроз сагледавање начина доношења, одлика и примене ових устава, као и сличности и разлике ових устава кроз упоредноправну анализу.

Кроз ово истраживање намеће се да је један од најбитнијих услова за успешну државу, а то је владавина права и како се кроз историју види самовоља владоца има велике последице на друство и његов развој који је нераскидиво повезан са демократским развојем самог друштва а самим тим и државе, која напредује стварањем Уставом загарантованих права и без уплива политичких притисака. Без сумње је да је истраживање овог дела историје наше земље доста битно и за савремене друштвене односе земље данас, јер је потребно разумети на кој начин се кроз историју друство и

држава развијала, и на који начин је то утицало на развој уставности данас. Полази се од основне претпоставке: Уочавање правноисторијских механизма који су потребни за схватање друштвених односа и идеја која су утицала на развој државе у прошлости, а ови уставни се могу сматрати прекретницом у владавини права и развоју Србије.

1.3. Методе истраживања

У овом раду методе истраживања су одређене дефинисањем предмета и циља рада, и основним претпоставкама истраживања. Имајући у виду циљ као и предмет истраживања рад је базиран на сазнањима који су засновани на прибављеној научној литератури. Током израде коришћени су различити приступи и сагледано је са више аспеката. У изради употребљено је више метода истраживања. Правни метод, метод анализе садржаја, аналитичко дескриптивни метод, историјско-правни метод и компаративно-правни (упоредни) метод.

Правни метод користимо код проучавања правних норми које су садржане у Уставима насловљеним у овом раду, помоћу њега показујемо значају и смисао норми које су део ових Устава.

Метод анализе садржаја, анализа свих извора појединачно као и извора као целине и остале изворе и податке који су битни да би се дошло до одређених закључака и разумели ови Устави.

Аналитичко дескриптивни метод био, је потребан да би се дошло до појашњења предмета проучавања и анализирања појмова који су везани за овај рад.

Историјско-правни метод користимо да бисмо утврдили историјски настанак и развој ових устава, њихове норме и начин на који су мењане.

Компаративно-правни метод тј. упоредну анализу ових устава, користимо да би смо утврдили сличности и разлике које и представљају суштину развоја највишег правног акта.

1.4. Образложење теме

У овом мастер раду на тему „Устав из 1869. године, Устав из 1888. године и Устав из 1901. године - одлике, примена, упоредна анализа.“, целина се састоји се из четири тематски подељена поглавља, поред уводног Мастер рад на тему „Устав из 1869. године, Устав из 1888. године и Устав из 1901. године - одлике, примена, упоредна анализа.“, састоји се из четири тематске целине, поред уводног дела и закључка.

У првом поглављу је приказан Устав из 1869, познат као Намеснички устав, јер га за време кнеза Милоша који је био малолетан доноси Намесништво, овај део говори о начину на који је овај устав донет, његовим одликама и примени устава у пракси.

Друго поглавље је о Уставу из 1888. године, његова анализа- доношење, одлике и примена. У овом делу су приказани ставови који су били на политичкој сцени тадашње Србије а у вези промене Намесничког Устава, и борбе странака око уставних овлашћења.

Следећа, тачније трећа тематска област обухвата Устав из 1901. године, који је био пети по реду Устав Србије и познат је и као Октроисани устав, јер је наметнут од стране краља Александра Обреновића, његово доношење, политичку основу, опште одлике устава и примену у пракси.

Последња целина мастер рада се односи на примену упоредног метода и приказане су сличности и разлике које се могу уочити анализирајући сваки овај устав понаособ и на крају анализирајући их компаративном методом као целину.

1.5. Термиолошке и појмовне детерминације

Устав је највиши правни акт једне државе, то је општи акт који апстрактно уређује најбитније најбитније односе у држави.

Уставност је постојање одређених правила у држави која су утврђена уставом те државе као њеним највисим правним актом.

Устав Србије из 1969. године је први устав који је донет од стране српске власти без уплитања од стране Османског царства. Кнез Милан Обреновић је био малолетан када је донет овај устав, па га је донело Намесништво.

Устав из 1888. године, познат је под називом Радикални устав овим уставом су установљена питања за која су се залагали радикали, али и либерали и прихваћен је на послетку од стране свих који су чинили политички миље у то доба.

Устав из 1901. године, познат је и као Октоисани устав, наметнут је од стране краља Александра Обреновића и о овом уставу су се договарали и напредњаци и радикали са краљем, тако да је он спој заједничких идеја.

Политика је појам који се користи у смислу управљања и усмеравања других ка одређеним циљевима, када је заснована на правним и законским прописима доноси уређење друштвене заједнице и спровођење демократских принципа у току управљања и владања.

Политичка странка је организација у којој припадници исте деле политичке идеје, а мотив им је долазак на власт државе, преко демократских избора.

2. УСТАВ ИЗ 1869. ГОДИНЕ

Устав је кодификован оквир који поставља стандарде којих се морају придржавати сви други закони који су испод њега. То је држани оквир који поставља правила за саму државу и њене владаре, а који је упућен не само људима већ и на званичнике који га примењују.¹

Један од значајнијих устава у Србији је Устав из 1869. године, који је донет без мешања Турске, мада Србија није још увек била самостална држава. Устав Кнежевине Србије из 1869. године познат је и као Намеснички устав, он је заменио тзв. Турски устав. Проглашен је на Великој Народној Скупштини која је држана 10. јула 1869. године у Крагујевцу. Након убиства кнеза Михајла, на његово место долази малолетни Милан Обреновић, који је био унук његовог брата, јер Михајло није имао директног потомка. Како је Милан био малолетан, за намеснике су били именовани - Миливоје Петровић Блазнавац, Јован Ристић и Јован Гавриловић.

На првој страни се започиње речима: „У име његове светости Књаза српског Милана М. Обреновића IV. Намесници књажевског достојанства.“² Устав има 133 члана. На крају устава може се уочити у члану 132, да устав ступа на снагу после потписа намесништва а да се њиме се замењују: закон о наследству књажеско-српског престола од 20. Октобра 1859. године, као и допуна овог закона од 17. Августа 1861. године; устројење државног савета од 17. Августа 1861. године; и укидају се у опште сва опредељења ма кога рода, која би била противна прописима овог устава. Остају у важности: закон од 30. Октобра 1856. године В№ 1660; и закон од 4. Новембра 1861. године В№ 2244.³

Најбитније одредбе у Уставу из 1869. године говоре о положају и надлежностима Народне скупштине, која по први пут постаје законодавни орган.

У овом уставу материја је била подељена у десет поглавља:

1. О државној области, Књазу, наследству престола и намесништву књажеског достојанства.

¹ The Oxford international encyclopedia of legal history, Oxford, 2009, 36.

² Устав Књажевста Србије, *Србске новине*, 84/1869.

³ *Ibid.*

2. О правима и дужностима грађана у опште.
3. О Народном представништву.
 - 3.1 Круг власти Народне Скупштине.
 - 3.2 Сазивање Народне Скупштине.
 - 3.3 Велика Народна Скупштина.
4. Државни савет.
- 5 . О државном имању, о књажевом имању и књажевој цивил-листи.
- 6 . О државној служби.
7. О судовима.
- 8 . О црквама, школама и благодетним заводима.
- 9 . О општинама и правним лицима.
10. Општа определења.⁴

2.1. Доношење

После смрти кнеза Михајла, радило се на изradi и доношењу новог устава. Именован је одбор који је био састављен од угледних људи из редова чиновника, интелектуалаца и трговца. Главни задатак овог одбора је био, да као саветодвно тело, одговори на одређена значајна питања која је поставило пред њих Намесништво. У одредбама Закона о Народној скупштини је стајала забрана промене устава када је кнез малолетан, али је ипак превладало мишљење да се с обзиром на околности, ипак може донети устав без обзира на то. Ову идеју о доношењу новог устава требало је саопштити страним слиама које су биле од важности а које су могле да утичу и да направе одређене сметње у доношењу. Осим тога, Србија је још увек била у вазалном положају у односу на Турску. Србија је ставила пред Порту нови устав, а Порта није приговорила и прихватила је устав. Велика народна скупштина овај устав је усвојила 29. јуна 1869. године. Доношењу овог устава нису се успротивили ни Османско царство, ни велике силе .⁵

⁴ *Ibid.*

⁵ С. Мирковић, 3, Српска правна историја, Београд, 2017, 134-135.

Устав је усвојила Велика народна скупштина, али је ступио на снагу тек након што су га потписали „намесници књажевског достојанства“, „чиме је на очигледан начин показано да та Скупштина није престављала уставотворну власт“. Због тога Намеснички устав по начину доношења спада у категорију уставних пактова (устава уговора). То је први српски устав који је написан екавским наречјем и Вуковим правописом, а језик устава је прецизан и јасан.⁶

Устав је имао институцију Велике народне скупштине као је је била доста велика, чак четири пута бројнија од редовне а која је, осим да мења устав, имала надлежност да доноси одлуке о још неким питањима „од ванредне важности за земљу“.⁷ Предлоге о изменама и допунама у уставу могло је обострано да предложи и кнез Скупштини и Скупштина кнезу. Што се тиче самог поступка промене, он је био јако сложен: предлог о изменама и допунама требало је да буде усвојен двотрећинском већином присутних чланова редовне Народне скупштине, након чега су с њим морале да се сагласе две следеће редовне скупштине, да би на крају одлуку о предложеним изменама донела Велика народна скупштина и потврдио кнез.

2.2. Одлике

Устав је имао потпуну систематику и њиме је утврђено да је Србија „наследна уставна монархија са народним представништвом“, такође у уставу није поменут вазални положај, као што је то био обичај у ранијим уставним актима.⁸ Што се тиче политичне одговорности министра, ни овде није уведено то правило, па можемо рећи да самим тим није уведен парламентарни систем власти. С обзиром на наведено може се закључити да „Србија није била земља парламентарног система, него представничког система, дуалистичког, система немачког типа“.⁹ Период када се употребљавао овај устав, се може назвати добом процвета уставности Србије.

У уставу у првом делу под називом : „О државној области, Књазу, наследству престола и намесништву књажеског достојанства“, говори се да је кнежевина Србија

⁶ *Ibid.*

⁷ Устав Књажевства Србије 1969; преузето 23.10.2021. <https://www.uzzpro.gov.rs/doc/biblioteka/digitalna-biblioteka/1869-ustav-knjazevstva-srbije.pdf>.

⁸ Бартуловић Ж, Ранђеловић Н, *Основи уставне историје југословенских народа*, Ниш, 2012, 68.

⁹ Поповић-Обрадовић, О, *Каква или колика држава?*, *Огледи о политичкој и друштвеној историји Србије XIX–XXI века.*, Хелсиншки одбор за људска права, 2008, 85.

наследна уставна монархија са народним представништвом, о државној области- да се не може мењати, као ни границе осим уз пристанак Народне скупштине. Да је кнез на врху државе и да је власт у његовим рукама а да ће владати по слову Устава. Личност кнеза је неприкосновена и неодговорна. Власт дели са Народном скупштином.

Народна скупштина се уводи као један од централних органа државе. Народно представништво долази на место Државног савета. Ове промене су представљале стремљење напред у односу на претходно стање и значајан корак ка увођењу парламентарног система.

Наследност краљевског достојанства је била као и раније по мушкој линији, а ако нема мушких потомака онда мушки потомци од кћери. Такође је морао да буде православно источне вере и при ступању на престо је имао свечану заклетву коју је морао да изговори.¹⁰

У другом делу- О правима и дужностима грађана уопште- можемо видети да су постојали услови да би могло да се добије грађанство, која права долазе са тим, а и начин на који се губе, и да је то било прописано законом. Да су сви Срби били једнаки пред законом и да имају једнака права. Такође је прописно право на саслушање и брањење у случају суђења, као и начин за лишење слободе. Након тога имамо слободу вероисповести и слобода говора у складу са законом. Осим тога може се видети да постоје права да се може жалити на власт ако учини нешто противправно, исто тако постоји могућност да се молба упути власти. Онда чланови о војисци, државном данку и другим теретима.¹¹

У трећем делу- О народном представништву; Народно представништво долази на место Државног савета. Народна Скупштина је Народно Представништво, састоји се од посланика које бира кнез и које бира народ. Подељена је на обичну и велику. Скупштина се сазивала редовно једном годишње и у хитним случајевима ванредно. Седнице су углавном јавне, мада могу бити и тајне ако је потребно. Гласање у скупштини је јавно.

Сви посланици, кад ступају у дужност, полажу ову заклетву: „Заклињем се јединим Богом, и свим што ми је по закону најсветије и на овом свету најмилије, да ћу устав

¹⁰ Устав Књажевства Србије, *Србске новине*, 84/1869, чл.1-21.

¹¹ *Ibid.*, чл.22-40.

верно чувати, и да ћу при мојим предлозима и гласању опште добро Књаза и народа, по мојој души и моме знању непрестано пред очима имати. И како ово испунио, онако ми Бог помогао и овога и онога света“ (Чл.52). Народна Скупштина има председника и подпредседника. Законодавну власт дели са Кнезом. Закони не могу да се доносе или мењају осим уз сагласност Скупштине, осим у случају неке велике опасности када скупштина не би могла бити састављена. Такође се скупштина бавила буџетом али је Кнез морао да буде упућен у то. Ако је било потребно неко смањење морало је да се поткрепи образложењима да ли је то непоходно. Држава није могла да се задужи без одобрења Скупштине, осим ако није у питању нека ванредна ситуација када Скупштина није могла да се сазове. Посланици нису могли да одговарају за сат гласања на скупштини, могао је у одређеним случајевима да буде суспендован, а могао је кривично да одговара у случају да је учинио неко кривично дело, уз одобрење скупштине.¹²

У четвртном делу говори се о државном савету- шта је задатак, о члановима (који су били одабрани од стране Кнеза), и услови који су потребни да се испуне.¹³

Пето поглавље је о државном имању, о књажевом имању и кнежевој цивил-листи. Шта спада у државно имање, о располагању и начину управљања. Кнежево имање је било различито од државног и представљало је његов приватни посед којим је могао да располаже.

У члану 96. се може прочитати да : „При ступању на престо, Књазу се опредељује из државне касе, годишње једна сума новаца, скупштином, на све време његове владе, као цивил-листа, која му се месечно исплаћује. Али трошкови на одржање оних државних добара, која се Књазу на бесплатно слободно уживање уступају, имају се исплаћивати из његове цивил-листе.“ Једном одређена она се не може повосити без пристанка скупштине а смањити без пристанка кнеза. После смрти се наслеђује до првог састанка скупштине.¹⁴

У шестом поглављу устава можемо видети део о државној служби. На самом врху се налазио Министарски савет, који је био одмах испод кнеза. Министре је именовао сам Кнез. Народна скупштина није могла да контролише рад владе. По члану 101-

¹² *Ibid.*, чл.41-89.

¹³ *Ibid.*, чл.90-92.

¹⁴ *Ibid.*, чл. 93-98.

Министар може бити оптужен, кад учини издају према отаџбини или владару, кад повреди устав, кад прими мито и кад оштети државу. Може га оптужити Народна скупштина, наописмено, са потписом од најмање 20 посланика, у случају да буде осуђен није га могао помиловати Кнез. У следећим члановима је описано о одговорности осталих „Чиновника“ а такође је постојао и закон у коме је то било ближе одређено.¹⁵

Седмо поглавље је говорило о судовима. Постојала је вишестепеност, пресуде су биле у име Кнеза, судови су независни и самостални. Одређено је да постоји надлежност судова, као и изузеће судија да буду у истом суду двоје који су у крвном или тазбинском сродству до одређеног степена. Даље је одређена минимална старносна граница за судије од колико година је првостепени а колико виших судова. Веће судија је заседало за битније предмете, а један судија за оне који су били мање важни. Пресуда се проглашавала јавно и морала је да садржи закон по коме је пресуђено. Кнез је имао право осуђеног да помилује за кривична дела, или да му смањи казну или „преобрати“.¹⁶

Осми део је говорио о црквама, школама и заводима, где се одређује да се смеју упражњавати обреди, надлежностима који су везани за вероисповести. Постојао је министар црквених послова који је био на челу, преко њега су ишли сви акти и жалбе. Свештена лица су у грађанским односима била под законом који су важили за све. Школе и заводи за образовање су били под надзором државе.¹⁷

Девето поглавље је о општинама и правним лицима где је одређено да су општине и правна лица под надлежношћу државе, као и да се без одобрења не могу мењати нити настати нова. Општине су самосталне у управи у складу са законом. Општине и правна лица могу имати поседе.¹⁸

И на крају у десетом поглављу члан 131, 132 и 133 о начину на који може да се поднесе предлог о изменама или допунама, о ступању на снагу овог устава, као и о првој редовној скупштини која ће да буде по овом уставу, избору посланика и буџету.

¹⁵ *Ibid.*, чл. 99-107.

¹⁶ *Ibid.*, чл. 108-118.

¹⁷ *Ibid.*, чл. 119-125.

¹⁸ *Ibid.*, чл. 126-130.

У овом уставу су били поштовани и одређени европски стандарди поготово у делу где се исказују права једнакости пред законом, лична права, права о неповредивости стана и законодавства у односу на држављанина Србије. Ово право грађана је било испред неких осталих права.

Устав из 1869. године је начинио велики помак ка развоју Српске државе и њене уставности, и значајно променио уставно питање, мада су постојале велике празнине које су морале да се реше допунама, па је то реализовано Органским законима 1970. године. То су били закони органског карактера који су били потребни да би се попуниле празнине. Први закон који је био уведен је Закон о пословном реду у народној скупштини.¹⁹

2.3. Примена

Током примене овог устава, дешавале су се многе друштвене и политичке турбуленције које су утицале и на само законодавство. Централни политички органи власти били су кнез и Народна скупштина. Постојала је и Влада, коју је именовао и разрешавао Кнез. Судство је било независно. Државном савету је промењен облик, те је добио функцију управног суда, уместо функције које је до тада имао (извршне и законодавне). Овај период друштвеног и државног развоја Србије обележили су и нови политички односи.²⁰

Народна скупштина је једнодомна, она по први пут у историји Србије добила моћ да на одређени начин учествује у власти. Постала је законодавни орган али није имала потпуну власт већ ограничену извршну власт. Према је Скупштина фактички могла да предложи кнезу неки закон, по правилу се само раправљало о оним законима које је кнез предложио Скупштини. Још једна од надлежности Скупштине било је буџетско право, мада ни то право није било потпуно већ ограничено.

Кнез је био глава државе, иако је делио извршну власт са Скупштином био је незаобилазан јер је он морао да потврди, као и да прогласи сваки закон. Такође он је постављао чиновнике, био је врховни заповедник војске и представљао је земљу у међународним односима, мада ако је за неки од тих међународних послова било

¹⁹ *Ibid.* чл. 131-133.

²⁰ Ранђеловић Н, *Историја права II*, Ниш, 2012, 103.

потребно неко плаћање које се требало извршити из државног буџета или ако је било договора о питањима која се тичу људских права, тада је морала да се пита и Народна Скупштина. Његова личност је била неприкосновена и он није имао одговорности. Сви чиновници су у име кнеза вршили власт. Српски кнез је морао да буде православне вере, и пунолетан- са напуњених 18 година живота. Када би приступао влади он је полагао пред првом скупштином заклетву пред Богом и свиме најмилијем и светом да ће под његовим крстом и јеванђељем одржати устав неповређен да ће владати по његовим законом и да ће тежити да спроводи само дела за добро народа. Овом свечаном заклетвом позивао је Бога за сведока и на тај начин потврђивао своје речи и заклињао се да ће њему дати одговор на страшном суду, након чега је следило целивање јеванђеља и крста.

Од тренутка када би ступио на престо кнезу се додељивала одређена свота новца из државне касе, која се исплаћивала на месечном нивоу, трошкови за одржавање оних државних добара, која су била уступљена кнезу на слободно уживање, морао је да накнади из тзв. Цивил-листе, која се једном одреди и после тога није могуће да се повиси, а да на то не пристане скупштине, нити се могла умањити а да кнез на то не пристане. Онај ко буде наследио престо, наслеђује и цивил-листу претходника док се не састане скупштина и одреди другу.²¹

Што се тиче одредба које су биле најзначајније у овом уставу, са сигурношћу се може рећи да су се оне тичале нових надлежностима и положају скупштине. Новина је да Народна скупштина постаје законодавни орган, и законодавну власт дели са кнезом, али има разна ограничења у својим надлежностима, па самим тим Скупштина није била у једнаком положају са кнезом сто се тиче законодавства, јер она имала само могућност упућивања молбе кнезу, чија влада би требала да поднесе законски предлог, који је онда могао да буде прихваћен или одбачен. Формално је само кнез био у положају да поднесе иницијативу за доношење одређеног закона

Скупштина је имала делокруг предмета који су јој били припали уставом, а морала је да уради и оне које јој је кнез лично уручио. Осим овога што је радила, Скупштина би морала да одобри ако би било потребно доношење неког новог намета или пореза, а такође без њене сагласности није могло да дође до промене оних који су већ постојали.

²¹ Устав Књажевства Србије, Србске новине, 84/1869.

Једно од најбитнијих ствари којима се бавила Народна скупштина било је питање буџета-буџетско право, које је такође било ограничено, јер није могла да не прихвати Владин предлог буџета, те није могла да је остави без буџета, већ би у случају неслагања, исти остао и за следећу годину. Скупштина је имала дужност да пре свега узме у разматрање оне предмете, које јој Влада изнесе, а посебно када је у питању буџет – ако се захтевало, он се узимао одмах у разматрање и у обрнутој ситуацији, када би пред Владу Скупштина изнела предмете који су били хитни, Влада их је морала разматрати у што краћем року. Поред осталог, пристанак Скупштине је био потребан и ако би требало да се узме државна позајмица, па ако би морало да се због неке ванредне ситуације да се задужи, а скупштина није била на окупу, она је морала да буде ванредно сазвана, а у случају да то није било могуће из неког разлога, онда је кнез по предлогу Министарског савета, уз претходни договор са Државним саветом то да реши, али да та позајмица не буде превелика. Ово је било само у случају да се било стварно од нужног значаја да се тако поступи.²²

Народна Скупштина је била Народно Представништво. Избори за Народну Скупштину били су непосредни у окружним варошима (Сваки срез и свака окружна варош бира за себе посланике), и то у односу на 3000 оних који плаћају порез бирају једног. Они са мање од 3000 су такође имали право да изаберу једног. Београд је бирао два посланика. Срез или окружна варош која је имала преко тога више 1500 порезника, тада се тамо бирао још један посланик.

Право да бирају имали су пунолетни мушкарци који су плаћали грађански порез. Право да буде биран имао је мушкарц који је напунио 30 година живота и плаћао најмање шест талира годишњег данка. Сељаци који су били најбројније бирачко тело су тражили да у редове посланика не буду бирани чиновници и адвокати, али је Кнез (који је бирао на три која је бирао народ по једног), тако да је он као своје посланике бирао чиновнике и адвокате. Сви посланици су морали да живе у Србији, али нису изричито морали да буду изабрани у месту у ком су били живели. Народни посланици су били представници, на првом месту оних који су их изабрали, а и представници целог народа, они су по својим уверењима и по својој савести решавали народне проблеме. Сви посланици су полагали заклетву када би ступали на дужност.²³

²² *Ibid.*

²³ *Ibid.*

Једна од прихваћених оцена квалитета Намесничког устава је она коју је изрекао Милован Миловановић: „Не може се порицати да је овај устав учинио један знатан корак унапред у развоју српске уставности, само се он исувише прецењује у извесним круговима нашег јавног мњења зато што њиме није учињен какав ванредан прелом у уставном животу Србије .“

Устав из 1969. године је био велики корак напред ка борби за самосталност, као устав који је први донет без уплитања Турске, такође уведен је велики број права, али у њему још увек није био уведен парламентарни систем.

После доношења Намесничког устава он се примењивао скоро двадесет година, у том периоду су се дешавале разне промене, које су биле доста значајне. У овим променама као највеће прекретнице у даљем развоју моге се издојити признање-међународно признање као независна држава, које Србија добија на Берлинском конгресу 1878. године, такође, у току 1881. године настанак политичких странака, Либералне, Радикалне и Напредне, и настанак краљевине .²⁴

Намеснички устав или Устав из 1869. године био је на снази до доношења Устава из 1888. године и у време када је краљ Александар Обреновић државним ударом суспендовао Устав из 1888. и вратио на снагу Устав из 1869. године и то од 1894. до 1901. који је остао на снази до доношења Устава из 1901. године²⁵

²⁴ Љубомирка К, *Правна историја српског народа*, Београд, 2016.

²⁵ З. Мирковић, *Српска правна историја*, Београд, 2017, 136.

3. УСТАВ ИЗ 1888. ГОДИНЕ

Устав Краљевине Србије из 1888. године, назива се још и Радикалски устав, званично до доношења је започело када је Милан проглашен за краља, а за израду је састављен одбор, тзв. Уставотворни одбор, председавајући у њему је био краљ Милан, а подпредседници Јован Ристић, Милутин Гарашанин и Сава Грујић. Устав је проглашен 22. Децембра 1888. године, усвојен је великом већином - 498 посланика за, 75 против и 3 уздржана. Материја устава се састојала од 204. члана и био је подељен у 15 целина, и то:

- I. Облик владавине, државна вера и државна област.
- II. Уставна права српских грађана.
- III. Државне власти.
- IV. Краљ.
- V. Народно Представништво.
- VI. Министри.
- VII. Државни Савет.
- VIII. Судска власт.
- IX. Окрузи, срезови и општине.
- X. Државне финансије, државна економија и државно имање.
- XI. Главна Контрола.
- XII. Државна служба.
- XIII. Црква, Школа и Добротворни Заводи.
- XIV. Војска.
- XV. Измене у Уставу.²⁶

У првом поглављу које је под називом: „облик владавине, државна вера и државна област“, се говори о томе да је Србија наследна уставна монархија са народним представништвом (ст.1) у ставу број 2 описан је грб а у следећим

²⁶ Ранђеловић,Н, Бартуловић, Ж, *Основи уставне историје југословенских народа*, Ниш, 2012, стр.86-87.

члановима се говори о вери (чл.3), о државним областима и у последњем члану у овом делу о томе како је Краљевина подељена (окрузи, срезови, општине).²⁷

У другом поглављу се говори о уставним правима свих грађана, о начину да се добије и изгуби „српско грађанство“, о ономе што долази уз њега, о једнакости свих Срба пред законом, да се грађанима не могу доделити племићке титуле. У члану 9 је зајемчена лична слобода, начин и услови по којим може неко бити притворен. Одређено је да суде надлежни судови, да се мора саслушати као и бранити окривљени. Да казна мора бити прописана у закону. Укида се смртна казна за политичка дела са изузетцима. Даље се наводи да се не може нико протерати ни из земље нити из једног места на друго. Стан и својина су неповредни. Загарантована је слобода свести и вере. Основно школовање је и обавезно и бесплатно, настава је слободна. Такође прокламована је слобода говора, штампе. Тајност писама и телеграфа осим у појединим случајевима за потребе истраге. Слободно је мирно се окупити, слобода збора и слобода удруживања. Постоји право да се грађанини могу обратити молбом властима, као и право жалбе, осим тога и право на тужбе ако су им повређена нека права. Странци уживају право заштите својих личних права као и имања док су на територији Србије.²⁸

Део трећи се односи на државне власти, да оне морају да врше власт по овом уставу, да устав ме може да се обустави ни у целини као ни у деловима. Законодавна власт је подељена на Краља и Народно Представништво. Право да предлажу законе имају заједно. Да би се донео закон потребан је пристанак и Краља и Народног Представника. Закон не може ретроактивно да учини ако је нешто већ учињено претхоним законом. Извршна власт је на Краљу, а он је спроводи преко министра које он поставља и разрешава. Судска власт је у рукама судова, а који пресуде и решења доносе у име Краља.²⁹

Четврто поглавље је о Краљу, који је на челу државе, има сва државна права а извршава их у складу са уставом. Његова личност је по чл. 40. ст.2 неприкосновена. Мора бити источно православне вере, као и његов дом, а он је заштитиник свих вера у држави. Поставља чиновнике, даје војне чиновне, уручује ордење. Има право помиловања у кривичним делима, може кривцу смањити, преобликовати казну, или је

²⁷ Устав Краљевине Србије, Српске новине, 282/1888.

²⁸ *Ibid.* чл.6-31.

²⁹ *Ibid.* чл.32-39.

опростити. Он заступа земљу у унутрашним и спољним пословима. Има стално боравиште у замљи. Краљ сазива и распушта народну скупштину. Он не може бити на челу неке друге државе без пристанка Народне Скупштине, такође акте који су се односили на државне послове није могао донети сам краљ, већ је све морао прегледати надлежни министар, и самим тим је он сносио одговорност за њих.

У овом делу је одређено и наслеђивање престола и то по овом реду: „ краља наслеђује његово мушко потомство из законитог брака по реду прворођења, ако краљ не остави за собом мушког потомства наследство престола прелази на побочну иницију у мушкоме потомству по истоме реду прворођења.“ (чл.56).

Примајући власт краљ полаже заклетву. Ако краљ није пунолетан, што је било са навршених 18 године, уместо њега влада Намесништво. Намеснике је бирала скупштина од кандидата које је предложио краљ у свом тестаменту, у случају да краљ није тестаментом предложио кандидате онда их бира Велика Народна Скупштина. Намесници су морали да испуне одређене критеријуме, да буду рођени држављани србије, источно православне вере и да имају 40 година и да су из редова чиновника (министра, саветника, генерала или посланика), и за њих се гласало тајним гласањем. Они су примали одређену своту новца, и полагали су заклетву при ступању на дужност. Даље је речено да се не може мењати Устав док је Краљ малолетан.³⁰

У петом делу је говорено о Народном Предстваништву, да је то Народна скупштина, постоји Обична и Велика, састоји се од посланика који су слободно бирани тајним гласањем. Сваки округ бира у односу на то колико има порезника(на 4500 по један посланик- ако преко тога има 3000 бира се још један). Посланици су представљали цео народ. Бирачко право су имали сви који су имали 21 годину и плаћали порез „бар 15 динара“, могли су да гласају на само једном месту и то тамо где су уписани. Официри и војници нису могли да гласају. Такође нису имали право да гласју они који су били осуђени, или на служењу казне, који су под стециштем, ко је био под старатељством, они који су без допуштења ступили у службу пред страном државом, као и они који су били присталице непризнатих вера, оптужени за невршење грађанских и војних дужности.³¹

³⁰ *Ibid.* чл.40-75.

³¹ *Ibid.*, чл.76-95.

Описано је место и начин гласања. У члану 96. је описано ко има право да буде биран за посланика, услове које је требао да испуни су: да је Србин по рођењу или да је „прирођен“, да живи у земљи најмање 5 година. Да ужива сва грађанска и политичка права, да има стално боравиште у Србији, да је напунио 30 година, да плаћа најмање 30 динара порез на годишњем нивоу. Чиновници нису имали право да буду народни посланици, ако би постали посланици изгубили би положај. У сваком округу би морали да осим „обичних“ посланика постоје и најмање 2 која су испуњавала следеће услове: да су завршили факултет или вишу школу која је у том рангу или да су били председници или подпредседници Народне скупштине, министри или дипломатски агенти, председник, подпредседник или чланови Државног савета, генерали или пуковници у пензији, они су бирани на исти начин и истог дана али одвојено од осталих. Посланици обичне Народне скупштине су имали мандат 3 године, а редовни сазив Скупштине је био сваке године 1. Новембра у престоници. Сви посланици су полагали заклетву. Седнице су биле јавне осим у одређеним случајевима када је на захтев председника Скупштине, Владе или 10 посланика могла бити тајна. Гласање је могло бити и јавно и тајно, зависно од тога да ли се гласа о целом закону или када би Влада захтевала јавно, избори за скупштину су били тајни. Сваки глас је могао само лично да се да. О сваком законском предлогу се гласало два пута пре него што се усвоји. За сваки закон било да се ради о укидању измени или одношењу се питала Народна Скупштина, такође је морала да одобри порезе, задужење земље. Такође је у овом делу разрађено о одређеним стварима унутар Скупштинре, а што је ближе уређено посебим законом о реду у Скупштини.³²

Што се тиче Велике народне скупштине за њу је бирано два пута више посланика него за Обичну. Она се сазива када је неопходно и то када се решава питање престола, када се бирају Намесници, када је потребно да се донесу измене Устава, о променама државних области и када краљ нађе потребно да саслуша Велику Народну Скупштину.

У шестом поглављу разрађена је материја која се односила на министре. На врху државе се одмах испод краља налазио Министарски савет, када би ступали на дужност полагали су заклетву. Министри могу бити Срби по рођењу или они „прирођени“ после минимум 5 година живота у Србији. Министар не може бити члан

³² *Ibid.* чл.96-131.

краљевског двора. Они су одговорни за службена дела Краљу и Скупштини, одговрају за све државне акте као и усмене наредбе, јер морају да их надгледају. У овом делу устава су одређени неки случајеви када може да се оптужи министар, али то је ближе одређено у посебном закону о министарској одговорности. У случају да министар буде оптужен краљ не може да му опрости без допуштења Народне скупштине.³³

Седми део устава говори о Државном савету. Он је састављен од 16 чланова, пола од њих бира Краљ а пола Народна скупштина. Државни саветници се именују за цео живот и у рангу су државних чиновника. Државни саветник може бити грађанин Србије са напуњених 35 година, са завршеним факултетом (или школом у истом рангу) и који су провели 10 година у државној служби. Председника и подпредседника бира краљ на период од 3 године. У члану 145 су описане дужности Државног савета.

34

Осми део је о судској власти. Судови су независни органи, који суде само по правди и закону и на њих нема спољних утицаја. Акти се изричу у име Краља. Постоје Првостепени, Апелациони и Касациони суд. За предмете мање важности суди један судија, а за остале веће од три судије. Суђења су јавна осим у појединим случајевима. Судије поставља краљ. У овом делу је одређено из којих разлога неко не може бити судија као и које услове треба да испуни да би био. У последњем члану о осмом делу стоји да посебан закон уређује војне судове, као и услове који морају имати њихови чланови.³⁵

У делу девет пише о окрузима, срезовима и општинама. У окрузима постоје окружна скупштина и окружни одбори. Општине имају своју самоуправу. Избори су непосредни, право гласања има сваки србин који је из те општине или округа који годишњи порез од бар 15 динара или задругар који је напуо 21 годину без обзира на то да ли плаћа порез. Обим општина се не може мењати без пристанка власти, не може ни настати нова општина. Грађани и непокретна добра припадају општини и носе тетрете. Порез у општинама или срезовима не може да се устанпви без одобрења општинског збора, такође се не може задужити без њиховог одобрења или одобрења

³³ *Ibid.* чл. 132-140.

³⁴ *Ibid.* чл. 141-146.

³⁵ *Ibid.* чл. 147-160.

окружне скупштине. Окрузи, срезови и општине могу да имају своје поседе. Круг рада, уређење и однос између се уређује посебним законима.³⁶

У десетом поглављу - Државне финансије, државна економија и државно имање- се говори о томе да сваки грађанин мора да плаћа порез по томе колико је имућан, сви плаћају порез осим у случајевима када је то другачије одређено законом. Порез не плаћају Краљ и Наследник престола.

Члан 174. и 175. је о Буџету. Буџет одобрава Народна скупштина и одређује се на период од годину дана, такође Скупштина може да предлаже промену поједних партија буџета. Ако буџет није одређен узима се онај од прошле године док се не одреди.

Руде припадају држави, као и право монопола али држава може то право да пренесе на некога на одређени период, као и концесије. Држава има своје имање које се састоји из покретних и непокретних добара и права која држава има. Осим државног и владар има своје имање које је првато и којим он може слободно да располаже за живота и у случају смрти по грађанском закону. Државна имања која су уступљена владару на уживање одржава и трошкове сноси сам.³⁷

Део XI посвећен је главној контроли која се бави прегледом државних рачуна као посебно надлештво и рачунски суд. Састоји се од председника и 4 члана, које бира Народна скупштина са листе коју подноси Државни Савет. Услови које морају испунити да би били су да су грађани Србије, да имају завршен правни факултет и десет година државне службе; или да су били министар финансија; или да су билу у 10 година виши чиновници у финансијској струци. Председник и два члана морају бити правници. Законом је ближе уређен делокруг рада као и уређење и начин постављања особља.³⁸

Након овог је државна служба где је написано да сви грађани имају једнака права као и тзв. природени грађани на државну службу, уз услове које треба да испуне

³⁶ *Ibid.* чл. 161-170.

³⁷ *Ibid.* чл. 171-179.

³⁸ *Ibid.* чл. 180-182.

а који су одређени законом. Чиновник одговра за своја службена дела. Када се ступа у службу полаже се заклетва.³⁹

XIII део се односи на одредбе о Цркви, Школи и Добротворним Заводима. члан 190, 191 и 192. овог устава уређује Цркву, унутрашњу управу, уређење, суђење за дела према свештеним дужностима, жалбе као и службене преписке. У члану 193. је одређено да све школе и други заводи који служе за обрзовање су под надзором државне власти. Члан 194 је о добротворним заводима, задужбинама и друге добре цели, које оснују људи могу да постоје само по одобрењу државе и по закону, не могу се сматрати државним имањем и не могу се употребљавати ни за шта друго, осим у случају да временом буде потребно да се промени у неку сличну сврху.⁴⁰

Следећи део је који је о Војсци почиње одредбом да је сваки Србин дужан да служи у војсци. Рок, начин и изузеће је одређено посебним законом, овим законом је одређено и који чинови постоје како се добијају а какао губе. Војницима суди војни суд по одрдбама војно судског закона. Краљ уредбом уређује одрдбе о војној дисциплини и дисциплинским казнама. У државну службу не може онај који није одслужио војни рок или ако није у складу са законом ослобођен од служења. Страна војска се не може узети у државну службу.⁴¹

XV и последњи- измене у закону- предлог о изменама, допунама или тумачењу може да има Краљ или Народна скупштина, ако је од стране краља мора да прође на две узастопне Народне скупштине, а након тога и на Великој народној скупштини, ако је од стране Народне скупштине гласа се три пута, где од сваког гласања мора да прође одређени број дана. Изузетно се могу након 6 година на захтев већине народне скупштине подвргнути ревизији одређени чланови.⁴²

У последњем, члану 204. можемо прочитати, да од дана када се „обнародује“ овај Устав, губе важност Устав од 1869. Године, као и сви закони и наредбе, уколико су противни овом уставу.⁴³

³⁹ *Ibid.* чл. 183-189.

⁴⁰ *Ibid.* чл. 190-194.

⁴¹ *Ibid.* чл. 195-200.

⁴² *Ibid.* чл. 201-202.

⁴³ *Ibid.* чл. 204.

3.1. Доношење

Србија је на Берлинском конгресу добила статус самосталне и суверене државе, као и проширење територије. Ове нове околности су биле доста битне за даљи напредак земље али је то такође довело до великих проблема које су носиле нове обавезе које су добијене по Берлинском уговору. Народ је желео демократизацију дрштва, владало је и политичко незадовољство, и економски терети. Краљ је имао притисак са свих страна и био је приморан на доношење новог устава због разних проблема што унутрашње, што спољашње природе, а који су могли да утичну чак и на опстанак саме династије. У том периоду постоје три страначке струје- Народна, Либерална и Радикална, чији представници улазе у уставотворни одбор, заједно са стручњацима који су били одабрани за улазак у одбор.

У Уставу из 1869. Године је прописано да се устав може променити на одређени начин, у одређеној процедури, тачније да се у две редовне Народне скупштине расправи о питању промене устава, и да се донесу решења, а након тих донетих решења било је потребно сазвати Велику Народну скупштину која је имала овлашћења која су била потребна да би се донео нови устав. Устав је Велика народна скупштина изгласала 21. Децембра 1888. Године, а краљ га је потврдио 22. Децембра на свечаној седници. Уставом је у Србији уведена „парламентарна владавина“. Са тим у вези у уставу су морале бити садржане следеће установе и обележја: - политичка и грађанска права; -слободан избор народних посланика и једнодомно народно представништво; - равноправност у законодавству између владоца и народног представништва; -право контроле народног представништва; -буџетско право народног представништва; - одговорност министртра; -локалне самоуправе и управна подела земље.⁴⁴

Такође, Тимочка буна била један од окидача догађаја који су уследили око реформе устава. Буна је била под окриљем Радикалне странке, јер су се радикали водили мишљу да краљ жели да укине Намеснички устав, иако он није имао још увек намеру да то учини. Краљ је војном силом угушио буну. После ових догађаја Радкална странка је имала намеру да преговара и да се направи одређени компромис.

После ових догађаја у којима је један од главних актера била Радикална странка, краљ Милан започиње рат са Бугарском 1885. године. Српска војска је доживела пораз, а након тога су се умешале стране силе и на њихов захтев било је закључено примирје.

⁴⁴ Кркљуш, Ј, *Правна историја српског народа*, Београд, 2016, 207-208.

Српско Бугарски рат је био фијаско краља Милана. Пораз у рату са Бугарском га је навео на размишљање о напуштању престола, јер је његов положај био доста погоршан. И ако се опозиција након Тимочке буне скоро потпуно утишала, она сада опет постаје бучна и агресивна. Краљ се водио мишљу да мора да направи Владу да би био прихваћен од стране народа. С обзиром да се ослањао на напредњаке са њима је и покушао да састави Владу, али њихов начин није био нарочито популаран, онда је покушао да састави Владу од напредњака и радикала на челу са Милутином Гарашанином, али је то одбијено од стране радикала. Брзо након је дошло до споразума радикала и либерала и формирана је коалициона Влада на чијем челу је Јован Ристић. Јован је навео потребу да се донесе нови устав, а то је и сам краљ одобрио. Потом долази до комешања радикала и либерала, и радикали формирају владу на чији врх стављају Саву Грујића, та влада је веома кратко трајала. Након не слагања око закона о општинама дошло је до разилажења краља и Владе. Последња влада пре промене устава била је састављена од нестраничких личности и напредњака, а њен председник је био Никола Христић.⁴⁵

Краљ Милан након следа свих ових догађаја, као и после рата са Бугарском увиђа да више не може да опстане на власти и са тим у вези доноси одлуку да се повуче са власти и свој престо уступи свом сину. Нови устав је, из свега напред наведеног, донет да би се спасила династија Обреновић. Након свих околности које су се догађале било је јасно да ће доћи до промене устава у смеру нечег слободоумнијег. Такође, се као индиректан повод, може узети и развод краља и краљице, како за абдикицију, тако и за промену устава.

3.2. Одлике

Србија је постала грађанска, уставна, парламентарна монархија. Устав је посматран кроз призму договора краља и радикала. Краљев пораз је било увођење парламентаризма а пораз радикала увођење изборног ценза, квалификованих посланика, Државног савета, стајаће војске те упоредно постојање локалне самоуправе и државних чиновника. Велика мана устава је била што је био намењен једној уређенијој грађанској средини него што је била Србија у то време.

⁴⁵ Јевтић, Д, Поповић, Д, *Народна правна историја*, Београд, 2000, 136-137.

Устав из 1888. Године је један од најсавременијих европских устава тог доба, и представљао је тријумф демократских тежња народа, и увођење демократских начела, парламентаризам, и грађанске слободе. Устав из 1888. је по свом иновативношћу и добро написаном тексту био узор многим уставима, и пример јако квалитетно смишљеног устава. Одредбе су јасне и прецизне, тако да није могуће нејасно тумачење. Први пут у овом уставу је вредност човека на највишем нивоу у односу на државу. Загарантована су права српским грађанима, тако да нису могла бити обустављена од стране краља ни Владе. Како је по краљевој замисли требало да буде "двострани уговор између краља и народа", али се јасно види да је у слову устава изражен компромис не само између краља и народа, већ и између странака које су постојале у том периоду. Краљ Александар је 9. мај 1894. извршио други државни удар, и на снагу вратио Устав из 1869.⁴⁶

3.3. Примена

Доношење овог устава је требало да резултира да у овом периоду дође до стабилности друштвеног и политичког живота, али упркос свим тежњама, наступио је јако турбулентан период. Овај устав је требао да представља руку помирења краља и радикалне странке, јер су са обе стране учињени компромиси, па се може рећи да је он био компромисно решење, не само између њих, и странака, већ и као творевина разних друштвених, политичких и економских дешавања у том периоду. Такође је неоспорно да је овај устав изградио костур политике чији је систем био изграђен на начелима парламентаризма. Један је од најдемократскијих тог времена и најнапреднијих грађанских устава у Европи тог времена.⁴⁷

Никола Христић је, услед доминације радикала у скупштини, проследио своје мандате на управљање краљу, очекивајући нове изборе и владе на основу изгласаног Устава. Неизбежно је било да се формира нова влада. Либерали су још од Устава из 1869. године, па до овог, остала верна и истрајна уверењу да су потребне јаче уставне гаранције да не би долазило до самовоље краља.

И после усвајања устава рад самог Уставотворног одбора није завршен. Као потпредседник Јован Ристић је по угледу на изборне системе у страним силама,

⁴⁶ С. Мирковић, 3, *Српска прана историја*, Београд, 2017, 136.

⁴⁷ Кркљуш, Ј, *Правна историја српског народа*, Београд, 2016, 212.

захтевао да се приступи по пропорционалном систему, па је израда дата у руке комисији која се састојала од људи из свих странака, али су се његови напори срушили када је краљ Милан напустио престо.

Након доношења Устава, краљ Милан је абдицирао 22. фебруара 1889. године и формирано је Намесништво у саставу: Јован Ристић, Коста Протић и Јован Белимарковић, које је, по слову члана 70. Устава, именовано краљ Милан. Краљ је имао поверења у њихову оданост, као и њихово искуство у државним пословима, а и веровао је у њихов патриотизам, те су они задужени да предузму спровођење власти док Александар Обреновић не постане пунолетан. Како би се направио баланс у политичком животу, радикали су морали формирати владу. Након што је радикалска Влада одступила и поднела оставку, да би се престо очувао, формирали су Владу либерали.

4. УСТАВ ИЗ 1901. ГОДИНЕ

Устав Краљевине Србије, донет је 4. априла 1901. године, а био је на снази од 1901. до 1903. Устав се такође назива Априлски или Октоисани устав, јер га је наметнуо краљ Александар Обреновић. После убиства краља Александра 1903. године, устав је стављен ван снаге усвајањем новог, либералнијег устава из 1903. Устав има 107. Члана.

Материја је била подељена у 14 делова и то следеће целине:

I. Облик владавине, државна вера и државна област

II Краљ

III Уставна права српских грађана

IV Народно Представништво

IV А. Опште одредбе

IV Б. Народна Скупштина

IV В. Сенат

V Министри

VI Државни Савет

VII Судска власт

VIII Државне финансије

IX Главна Контрола

X Општине

XI Вероисповеди

XII Добротворни заводи

XIII Војска

XIV Закључак⁴⁸

⁴⁸ Устав Краљевине Србије, преузето 23.10.2021.
https://digitalna.nb.rs/wb/NBS/Tematske_kolekcije/Srpski_ustavi/RA-ustav-1901#page/18/mode/1up.

У првом делу- Облик владавине, државна вера и државна област- у члану 1 одређено је да је Србија краљевина и наследна уставна монархија са Народним Представништвом. Чланом 2 је описан грб а након тога тробојна застава с црвеном, плавом и белом бојом. А чланом 3 је одређено да је државна вера у Србији Источна Православна, црква Краљевине једнака са Источном, независна је и аутокефална. У последњем 4. Члану ове целине говори се о државној области Краљевине да се она не може отуђити нити раздвојити, а без пристанка Народног представништва се не може ни смањити нити се њени делови могу размрњивати.⁴⁹

Други део говори о Краљу, који је на челу државе, има сва права државне власти, влада у складу са Уставом. Његова личност је неприкосновена. Наслеђивање престола Србије иде овим редом: Мушко потомство из законитог брака по реду прворођења. Ако Краљ нема мушког потомства, онда прелази на побочну линију, а ако не би ни тада било мушких потомака, онда наслеђују његови непосредни женски постомци из законитог брака. Посебан закон о Наследству Престола прописаће ближе одредбе о томе. Краљ као и његова деца морају бити источне православне вере има извршну власт, постављаи разрешава министре, проглашава и потврђује законе. Неодговоран је. За краљеве акте који се тичу државних послова је одговоран министар који је надлежан. Врховни је заповедник војске и задужен је за давање ордења. Представља и заступа земљу у спољним пословима. Проглашава, рат, мир и савезе и др.

Краљ поставља све државне чиновнике, врши се власт у његово име, има право амнестије за оне који су учинили политичка дела. Сазива у редовне или ванредне сазиве Народно Представништво, и отвара и затвара седнице, такође може и одложити седницу. Може распустити народну скупштину уз потпис свих министара. Кад излази из земље одредјуе ко ће вршитит власт. Цивил листа је одређена законом и не може се увећати без пристанка Скупштине а смањити без пристанка Краља. Краљ и Престолонаследник су пунолетни када напуне 18 година у случају смрти краља наследник преузима престо ако је поунолетан, у случају да није Краљица врши власт у својојству намесника, ако у краљевском дому нема никог ко би могао да врши власт

⁴⁹ Устав Краљевине Србије, Српске новине, 76/1901.

место њега именује се намесништво. У време док је краљ малолетан не може се мењати Устав.⁵⁰

Уставна права српских грађана је трећи део у коме је прокламовано да су сви грађани једнаки пред законом. Грађанима се не могу доделити нити признати титуле племића. Загарантована је лична слобода, не може да одговара ако то није законом предвиђено и то на начин како је уређено. Осим ако није ухваћен на делу не може бити лишен слободе ако нема писаног законског решења које је потрепљено, то решење му се мора саопштити и предати. Притворени има право жалбе а ако се не жали у року од 3 дана, наредног се предмет доставља суду, у оба случаја се разматра ово решење у року од 24 сата, након тога је извршно, али се може изјавити жалба Касационом суду. Сваком суди онај суд који је надлежан.

Може да се суди само оном ко је саслушан или који је позван да се на законски начин брани, може да се казни само за она дела за која је прописана законска казна, и само казнама које су одређене у закону. Смртна казна је одређена само за поједна дела.

Стан је неповредан и не може се вршити претрес, осим у случајевима предвиђеним у закону и може се вршити само по законским прописима. Својина је такође неповредна. Само у одрђеним случајевима државне или јавне потребе може се ограничити или одузети право својине, али само у складу са законом и ако се надокнади. Конфискација не може да се учини али може да се одузме ствар ако је направљена кривица тим.

Слобода савести је неограничена, све вере које су признате у заштићене законом. Зајемчена је слобода говора, осим ако није законом другачије уредјено. Цензура је забрањена. Неповредна је тајна писама и телеграфских депеша, осим за време рата и у кривичним истрагама. Такође је одређено да се може слободно окупљати, слобода збора, у складу са законским одредбама, право на удруживања, право петиције, право на жалбу против поступка власти, право да се туже чиновници, органе самоуправне власти, ако су у свом службеном раду повредили нечија права. За министре, судије и војнике важе посебне одредбе.

Странци у србији узивају сва која се тичу личности и имања, а дужни су да снесу државне терете, осим ако није другачије одређено међународним уговорима.

⁵⁰ *Ibid.*, чл.5-24.

Политички се кривци не могу издавати. Права добијања и губитка грађанства одређују се посебним законом.⁵¹

Четврти део започиње одредбом која каже да законодавну власт Народно представништво дели са Краљем. Народно Представништво се састоји из Народне Скупштине и Сената. Избори за Скупштину су 21. маја а за Сенат 8. Септембра. Забрањено је да се буде члан Сената и Скупштине истовремено. Чланови Народног Представништва представљају цео народ. Редовни сазив је на касније до 1. октобра. Скупштина и Сенат се састају одвојено и тако и доносе своје одлуке, осим у случајевима када је уређено да то треба да ураде заједно.

Право да предлажу законе имају Краљ и Народно представништво. Влада у име краља прво подноси предлоге Народној Скупштини. Ни један закон не може да се прогласи, укине, измени, обустави или протумачи, ни у целини ни у деловима, као ни законски предлози не могу се дати Краљу на разматрање пре него што Народна Скупштина и Сенат већином гласова усвоје.

Закони и наредбе које су законски објављене имају обавезну силу на све грађане и власт. При објављивању мора да се укаже да је закон усвојен од стране Народног Представништва, а када се објављују уредбе и наредбе треба рећи на које одредбе закона се позивају.

Бирачко право за Народну Скупштину, има сваки грађанин Србије по рођењу или прирођењу, који је напунио 21 годину, који плаћа било који порез бар 15 динара и коме није пресудом одузето бирачко право. Чланове Сената могу да бирају сви они који могу да бирају и представнике за Скупштину и који плаћају 45 динара порезе годишње.

Ко има бирачка права решавају надлежни првостепени судови. Не могу бити бирани нити изабрати, официри који су у служби, као ни војници. Изборним законом је уређено када се губи бирачко право.

При ступању на службу полажу заклетву пред свестеником и остављају је написану у архиву где се чува. Оба дома решавају разна питања само ако има више од

⁵¹ *Ibid.*, чл.25-42.

половине укупног бороја чланова. Глас се даје само лично. Када Сенат или Скупштина одбаци предлог, тај предлог им се више не износи за време истог сазива.

Сваки члан има право да подноси питања министрима и интерпелације, министри морају да одговоре на њих за време тог сазива. Свако има право да поднесе молбу или жалбу и Сенату и Скупштини. Чланови и једног и другог не одговарају за мишљење или глас који је дат у Народном представништву, нити за оно што буде одобрено у току његовог мандата, осим када је ухваћен на делу, и у том случају се дом изјашњава да ли ће водити истрагу или не.

Скупштина и Сенат имају право да самостално одржавају ред унутар својих средина преко представништва. Не сме се улазити наоружан осим оних лица која носе оружје по службеној дужности. И Скупштина и Сенат су у непосредној вези једино са министрима.

Када један од њих усвоји предлог шаље другом у разматрање, ако и овај други усвоји без икаквих измена, сматра се да га је Народно представништво усвојило. Пословници су израђени посебним законом.

Народна Скупштина се састоји од народних посланика које бира народ слободним гласањем. има 130 посланика. Бирају се непосредно, тајним гласањем. Да би неко био изабран морао је да испуњава услове одређене Уставом, такође је одређено и ко не може бити посланик. Мандат је на 4 године.⁵²

Део о Сенату почиње чланом 70. који каже да су престолонаследник (пунолетан), Архиепископ Београдски и Епископ Нишки су чланови Сената а осим њих 30 чланова које бира краљ, дозивотно и 18 чланова које бирају окрузи. Сви чланови полажу заклетву. Мандат траје 6 година, гласање је непосредно и тајно. Постоје услови које морају да испуне да би могли да постану Сенатори, као и услови под којима не може неко бити. Сенат се никад не распушта.

Министри су одмах испод краља, они такође полажу заклетву при ступању на дужност. Члан Краљевског Дома не може бити министар. Министри не могу бити посланици ни Сенатори путем народног избора. Посланик или Сенатор који је изабран за министра губи мандат. Одговрају Краљу и Народном Представништву. Да би се

⁵² *Ibid.*, чл.43-69.

министар оптужио потребно је да излагдса 2/3 од укупног броја посланика. Ако се једном одбаци оптужба не може се поновити за исто дело. Министрима суди Сенат. Ако би Краљ хтео да опрости, умањи казну или прекине истрагу или нешто слично то није могао без пристанка Нароне Скупштине.⁵³

Државни Савет се састоји из 15 чланова које Краљ именује од чланова Сената. Државни саветници су у реду осталих државних чиновника. По члану 85. „Државни Савет има ове дужности: 1) да разматра и решава по жалбама против Указа, којима се вређају закона приватна права. Главна Контрола има право да се жали у име Државе, ако је Указом какав државни материјални интерес повређен у корист појединаца. 2) да разматра и решава жалбе против министарских решења у предметима административног спора. Оваква решења Државног Савета обавезна су за министра. 3) да разматра и решава по жалбама против министарских решења, донешених по предметима за које министар није по закону надлежан, или који прелазе круг његове законом одређене власти. Ова су решења обавезна за министра. 4) да решава коначно о надлежности у случају сукоба између административних власти. 5) да решава о прирезима за потребе округа, срезова и општина, ако прирези прелазе суму, коју сама управна власт по закону одобрава. Исто тако и о задуживању округа, срезова и општина. 6) да одобрава продају и у опште отуђивање непокретних добара окружних, сеоских и општинских. 7) да решава о расходовању оних сума за које би се показало да се немају од куда наплатити. 8) да одобрава поравнања између Државе и појединих лица, која би се по државне интересе као корисна показала. 9) да решава да ли по закону има места заузимању непокретних добара за опште-народну потребу. 10) да одобрава изузетно ступање у српско грађанство. 11) да одобрава делимичне издатке из општега кредита, одређенога буџетом за ванредне потребе, као и делимично употребљавање кредита, одређенога на грађевине, у колико би издатак у појединим случајевима био већи од суме којом министар може по закону сам располагати. 12) да врши послове, који би му разним законима одређени били.“ пословни ред у Савету је одредјен посебим законом.⁵⁴

⁵³ *Ibid.*, чл. 70-82.

⁵⁴ *Ibid.*, чл. 83-86.

У седмом делу су прописи о судској власти. Правда се изриче у име Краља и по закону. Судови су независни, уредјење и надлежности су у складу са законом.⁵⁵

Следеће осмо поглавље је о државним финансијама, где је одређено да сваки грђанин мора да плаћа порез, осим краља и чланова његовог дома. Годишње Народно Представништво одобрава Државни Буџет који је на снази до следеће године. Буџет се подноси Народној скупштини када крене са радом, као и завршни рачун. Сви државни приходи и расходи морају да уђу у Буџет и у Завршни Рачун.

Без одобрења Народног Представништва не може се установити ни изменити порез. Када се у скупштини прегледа и усвоји онда се Буџет поноси Сенату. Расходи се не могу повећавати, нити Народно прдсавништво може одбацити Буџет у начелу нити избрисати из буџета издатке који су већ стављени. Ако Народно Представништво не утврди Буџет пре почетка, мора да одобри даље вршење прошлогодишњег Буџета, све док се нов Буџет не одобри. У случају да је Народна Скупштина распуштена или одложена пре него што је завршила са Буџетом, Краљ указом који мора да буде потписан од свих министра и одобрен од Државног Савета, може да нареди важење прошлогодишњег до састанка. Не може се задужити земља без пристанка Народног Представништва. За преглед свих издатака и рачуна постоји Главна Контрола, која је и рачунски суд.⁵⁶

Глава X је о Општинама, оне су у својим унутрашњим пословима уређене по начелу самоуправе, а границе самоуправе су постављене законом.

Део XI је о Вероисповестима где је уређено да све црквене власти су под надзором Министра Црквених Послова. Друге вероисповести у унутрашњем уређењу се уређују по својим законима, а у осталом подлежу Министру Црквених Послова. Све преписке и акти морају да се одобре од стране Министра Црквених Послова.

Након тога иде део о Добротворним заводима, Фондови и добротворна имања или приватни просветни заводи не могу да се користе за оно за шта нису намењени.⁵⁷

Тринести део је део о Војски, чланом 100 је прописано да сваки Србин мора да служи у војсци. Законом је прописано када може да буде ослобођен. Постоји посебан

⁵⁵ *Ibid.*, чл.87.

⁵⁶ *Ibid.*, чл.88-96.

⁵⁷ *Ibid.*, чл.97-99.

закон којим се уредје ближе служба, чиновни, звања и др. Формација војске уређена је Краљевом уредбом. Војницима за кривична дела суде војни судови по војним законима.⁵⁸

И у 15 делу је Заључак, на који начин се може укинути, изменити или протумачити одредбе овог Устава. Закони који су сагласни са Уставом вазе док се не замене законским путем који је устав одредио, а она која су у супротности са њим престају да важе чим овај Устав ступи на снагу. Када је предвиђено да се донесе закон да би се уредио нешто, тај закон треба да се донесе у првом периоду Народног Представништва. Чланови сената које је именовао краљ ће израдити за прве изборе привремени изборни закон.⁵⁹

4.1. Доношење

Краљ Милан Обреновић је абдицирао 22. фебруара 1889. године. Његов наследник је био његов син Александар, који је још увек био малолетан, па је уместо њега власт морало спроводити Намесништво које је било састављено од Јована Ристића, Косте Протића и Јована Белимарковића. Након смрти Протића, због упразњеног места у Намесништву сукобили су се радикали са Намесништом и радикалска Влада је пала а на њено место је формирана влада либерала.. Краљ Александар је 1. априла 1893. извршио државни удар и прогласио се пре времена за пунолетног. Свој поступак је краљ објаснио у прокламацији тиме што је по његовој оцени устав би угрожен, грађанска права Срба доведена у опасност, а уставни положај народног представништва доста понижен. Узимајући краљевску власт Александар је изјавио да тога дана Устав ступа у потупуну силу и важност. Док су радикали и напредњаци одобрили овакав поступак либерали су били суздржани.⁶⁰

Јануара 1894. краљ Милан чини незаконит потез враћа се у Србију, иако је склопио договор да се после абдикиције неће више враћати у земљу, осим у посебно одређеном случају, ако се деси да се нови краљ разболи. Такође се одрекао члана Краљевског дома и српског држављанства. За узврат добио велику новчану накнаду. Чак је и донет посебан закон о томе како би обезбедило поштовање договора. Радикали су се повукли са власти, владе су се мењале и склапале по вољи два краља,

⁵⁸ *Ibid.*, чл.100-102.

⁵⁹ *Ibid.*, чл.103-107.

⁶⁰ Кркљуш, Ј, *Правна историја српског народа*, 2016, Београд, 213.

који су се договарали са две странке које су остале после одласка радикала. Штампа је жестоко нападала краља Милана због његовог мешања у власт. Штампа није смела да напада чланове Краљевског дома, али краљ Милан то није ни био, чак није био ни српски држављанин. Издат је указ којим закон о бившем краљу више није важио.

Краљ Александар је 9. маја 1894. извршио други државни удар, обуставио је Устав Србије од 1888. године и вратио на снагу Устав Србије од 1869. године .⁶¹ Србију су недуго затим уздрмали следећи догађаји: Ивањдански атентат 1899, женидба краља Александра са дворском дамом његове мајке Драгом Машин 1900, смрт краља Милана у Бечу 1901. године. Након тога, вођен мишљу да је једини начин да се донесе устав да га сам наметне, долази до државног удара. И ако је до доношења новог устава могло да се дође и и редовним путем, краљ Александар је вођен својим начином владања који је био аутократски, да би избегао процедуру, у којој је за доношење устава било потребно да се изјасне узастопне две народне скупштине и да се изгласа на заседању Велике скупштине, сам донео одлуку о наметању устава. Октроисању устава је претходио споразум радикала и напредњака и формирање нове владе.⁶² Нови устав је наметнут од стране Краља Александра 6. Априла 1901. године. Може се рећи да је овај устав комбинација устав из 1869. године и устава из 1888. године, као и спој замисли радикала и напредњака, као и краља.⁶³

4.2. Одлике

Основна новина која се појављује у овом уставу јесте успостављање дводомног народног председништва - Скупштина и Сенат. Сенат се први пут појављује у историји српске уставности. Први који је био сачињен од приближно две трећине постављених чланова и једне трећине изабраних сенатора. Мандат сенатора је био три година. Можемо рећи да је Сенат имао три категорије чланова: 1. По положају: престолонаследник (ако је пунолетан), архиепископ београдски и епископ нишки; 2. краљ је именовано 30 доживотних сенатора; 3. Београд, заједно са још 17 округа је бирало 18 сенатора. Избори за народне посланике су били непосредни а гласање је

⁶¹ *Ibid.*, 214.

⁶² Ранђеловић, Н, *Историја права II*, Ниш, 2012, 126.

⁶³ Ранђеловић, Н, Бартуловић, Ж, *Основи уставне историје југословенских народа*, 2012, Ниш, 94.

било тајно. Уставом је прописано да је народну скупштину сачињавало 130 народна посланика. Избори за народне посланике су били непосредни а гласање тајно.⁶⁴

Постојало је активно и пасивно право да се бирају и да буду изабрани народни посланици, као и сенатор. Активно бирачко право су имале особе старије од 21 годину које плаћају порез од бар 45 динара. Пасивно бирачко право су имале особе старије од 40 година које плаћају порез од бар 200 динара.

Скупштина је била организована по начелима Устава од 1888., што значи да је карактерисао низак цензус, непосредни избори и тајно гласање. На тај начин у таквој Скупштини је било скоро сасвим сигурно да ће радикали имати већину а то је и био, између осталог, један од основних разлога због чега су и пристали на Устав од 1901. године. Премда је на овај начин могло да дође до тога да се та већина толико умножи и тако постане превише моћна, то је решено тако што је Сенат је био услов под којим је Александар дао Устав од 1901.

Законодавна власт је била у рукама краља и Народног представништва који је имао два дома. Народна Скупштина је прва имала увид у законске предлоге, које јој је у име краља подносила Влада. Да би се неки закон могао усвојити била је неопходна сагласног из оба дома. У случају да предлог неког закона буде одбијен у неком о два дома и не буде изгласан два пута, онда би се он сматрао одбаченим у том сазиву. Народна скупштина је једнина имала право да усваја буџет, а ако она не би изгласала тј. Усвојила буџет, важио је онај који је био усвојен претходне године.

Овлашћења краља као главног у држави, који је носиоц извршне власти, али и учесника у законодавној власти се нису порменила, те су иста као и овлашћења која су се налазила у уставу из 1888. године. Ово важи и за однос краља према Народном председништву који се односи на његово сазивање, одлагање и распуштање. Битна разлика, коју је важно уочити, јесте да се Сенат никада не распушта.

Априлски Устав је донео доста новина, једна од доста значајних и новина која се истиче је наслеђивање престола. Наиме, овај Устав дозвољава краљевим женским потомцима право на престо у случају да мушких потомака нема у директној и бочној линији.

⁶⁴ С. Мирковић, 3, *Српска правна историја*, Београд, 2017, 138.

Министри су били на челу државе, одмах испод краља. За њихово постављање и разрешавање је био надлежан краљ, а притом је и бирао једног од њих и проглашавао за председника Владе. Самим тим разумљиво је да су они за свој рад били одговорни краљу, али и Народном представништву. Поред краљевог потписа и потпис министра се морао наћи на краљевим актима. Министар је том приликом преузимао одговорност за садржину акта. Министри нису могли бити истовремено и посланици односно сенатори. У уставу постоји кривична оговорност, али право да оптуже кривично министра су имали само Краљ или Народно представништво, министру би у том случају када би био изгласан предлог за оптужбу, судио Сенат.

Надлежности државног савета у овом уставу се нису превише разликовале у односу на претходни. Једна од ствари у којима су се разликовале постављање 15 члана доживотних сенатора које је краљ сам бирао. Такође, у овом уставу је одређено да је једино за општину предвиђена самоуправа.⁶⁵

Од доношења устава, у току следеће две године земљу су потресале велике турбуленције, владало је незадовољство због начина владања краља, дошло је до скандала на самом двору, а све то је утицало на углед династије Обреновић. Због овог, напред наведеног, народ је био незадовољан и организује мартовске демонстрације 1903. год. На те демонстрације је краљ одговорио државним ударом. Он непосредно пре поноћи 24. Марта издаје прокламацију, у којој износи свој став о незадовољству на начин на који је био примењен устав. Он није имао намеру да укине устав, већ га је накратко само обуставио. Устав је одмах након поноћи враћен на снагу, после целих 45 минута, те минуте који су били „неуставно време“ краљ је искористио и распустио Народну Скупштину и изабрани део Сената, и укинуо законе, између осталог и Закон о избору народних посланика, Закон о општинама ... На овај начин је, овим државним ударом, краљ успео да сву власт преузме у своје руке. Међутим, против Александра Обреновића је била скована завера, од стране официра и одређеног броја грађана. 29. маја ноћу, краља и краљицу Драгу је убила једна завереничка група официра у чијим очима је ауторитет краља скоро па нестао. Погибијом овог брачног пара угасила се и династија Обреновића. Завереници су још у ноћи атентата, такође, прогласили за краља

⁶⁵ *Ibid.*, 139.

кнеза Петра Карађорђевића. Сама завера није била у корист Петра Карађорђевића, већ против Александра Обреновића.⁶⁶

4.3. Примена

Овај устав је био примењиван од 6. априла 1901. до 4. јуна 1903. године а његову примену би могли да сагледамо у неколико фаза. Како је устав донет у време великих криза у држави, његово доношење и примењивање је требало да смири стање у држави које је настало услед разних дешавања и скандала. Александар је устав променио чак три пута. Са обзиром на дешавања можемо рећи да време у коме је важио овај устав можемо да поделимо у 3 дела.

Први део у коме је примењиван устав је током прве године у којој је донет и у овом периоду је примена одредаба била тотална. Изабрано је прво Народно представништво и донети су закони који су били потребни да би овај устав могао да заживи.

Устав је наилазио и на доста лоших реакција и осуда. У негативном контексту је на првом месту био сам начин на који је донет. Поред тога једна од ствари које су биле доста лоше у овом уставу је била и то што није ишао у корак са грађнским правим и слободама. Измене као што су биле дводомности народног представништва и укидање Велике народне сткупштине такође су узимане као једна од карактеристика због којег би се могло рећи да је овај устав био проблематичан. Даље Сенат који је био под Краљевим дејством а у њиховим рукама је било законодавно и буџетско питање.

У народној скупштини након првих избора који су спроведени након доношења новог Устава, било је изабрано доста радикала, као и сенатора, што је било потпуно изненађење за напредњаке који су очекивали другачији исход и који су имали намеру да буду бројчано јачи и да на тај начин побију радикалски кредибилитет у народу..

Краљ је поставио трећину радикалских сенатора и две трећине напредњачких од укупног броја (тридесет) сенатора које је он по Уставу постављао на цео живот. Тако су радикали и у Сенату добили већину (од 50 сенатора 28 били су радикали), па су

⁶⁶ Кркљуш, Ј, *Правна историја српског народа*, Београд, 2016, 219.

напредњачки министри поднели оставке, али су их повукли тек на инсистирање министра председника Вујића и краља Александра.⁶⁷

Поред 14 закона који су били усвојени, три законска предлога нису усвојена, због противљења Краља, као што је Предлог закона о државном буџету или због сукоба који су се дешавали у домовима везано за та питања - Предлог закона о народним школама и Предлог закона о зборовима и удружењима.

Другој фази су припадали догађаји који су уследили услед краљевих покушаја да поврати аутократски режим којим је владао. Формира неутрале кабинете као загарантован рецепт за функционисање и једну од опробаних ствари које су дале добре резултате. У овом периоду се причало о променама које су требале да се догоде у уставу. Једна од уставних промена која је била доста значајна је укидање Сената, такође у овом периоду се доноси акт од стране Владе у коме се одлаже седница за два месеца.

У трећој фази се дешавају два државна удара која резултирају проглашавањем новог Устава.

Први државни удар се десио у ноћи 25. марта када краљ обуставља устав на 45 минута . То је учинио са прокламацијом у којој је рекао да је нездовољан како је примењиван устав као и пратећим законима, Народном скупштином и штампом која је постала јако опуштена у својим критикама. Укинуо је законе који му нису ишли на руку, распустио је Сенат и Народну Скупштину, поништио указе о именовању сенатора, поставио нове сенаторе и саветнике, итд...

Други државни удар је био када се догодио атентат. Завереници су организовали атентат на краља и краљицу, они који се наводе као заслужни су били углавном из редова официра и то углавном млађих и мали број грађанских завереника. Овим атентатом је лоза Обреновића нестала. Након овог догађаја састављена је влада која је објавила да ступа устав из априла 1901. године. Такође поново је састављено Народно представништво које је било рапуштено од стране краља.

⁶⁷ Јовановић, С, *Влада Александра Обреновића*, Београд, 1929, 227-228.

5. УПОРЕДНА АНАЛИЗА

Пратећи ова три устава Србије можемо уочити извесне сличности и разлике које у основи чине и суштину развоја највишег правног акта државе. Када се посматрају сличности приметна је тежња успостављања владавине права, која прати устваност других државе које су донекле узор овим уставима. Затим сличност се указује у тежњи развоја државе и законитости, али са истом одредбом која даје донекле апсолутистичку власт владару, који је била и одредба тадашњег друштвеног развоја. Наравно, приметна је и сличност борбе тадашњих владајућих политичких странака попут либерала и радикала за превласт и њихова тежња да се у уставу испоштује управо њихова страна виђења новог устава.

Како су приметне сличности тако и постоје разлике, где устав из 1888. има посебну специфичност што први пут у другом поглављу регулише људска права и, за разлику од ранијих устава, носи назив "Уставна права српских грађана"⁶⁸. Једнакост пред законом, слобода личности, право на поштено и праведно суђење и одбрану, неповредивост стана и приватне својине, слобода штампе, удруживања, збора и говора, неповредивост и тајност писма и "телеграфских депеша", право на жалбу против незаконских поступака власти.

Чланом 13. укинута је смртна казна за политичке кривице, осим у случају атентата или покушаја атентата на краља и чланове његове породице. Занимљива је одредба члана 21. која регулише да је "основно образовање обавезно" и да је "бесплатно у јавним основним школама" Уставом су ближе регулисани територијална организација власти (окрузи, срезови, општине), државне финансије, државна економија и имовина, Главна контрола (контролише све државне рачуне и буџет), државна служба, статус војске (постојала је и "Војска под заставом" - професионална), цркве (одвојеност од државе), школа и добротворних завода, као и начин измене Устава, његовог ступања на снагу и примене.⁶⁹ И са данашњег аспекта интересантне су неке одредбе Устава из 1888. које се односе на слободу информисања, а које гласи : "штампа је слободна". Није предвиђена ни цензура ни каква друга превентивна мера која би спречила излазак, продају или растурање списа и новина. Либерална странка и

⁶⁸ Устав Краљевине Србије, Српске новине, 282/1888.

⁶⁹ *Ibid.*

њени представници имала је велики удео у свим догађајима који су обухватили период око доношења Устава 1888. године. Схватајући озбиљност тренутка и са жељом да устав траје дуже били су спремни да одустану од неких својих једностраних начела.

Посебно значајно код устава из 1896. године, што умногоме даје посебну разлику у односу на друге јесте систем увођења парламентаризма. Тако борба за демократију и парламентаризам у Србији свој институционални карактер добија установљењем сталне Народне скупштине Уставом из 1869. године. Недостатак овакве скупштине састојао се у томе да је она била под преовлађујућим утицајем Кнеза који је имао четвртину својих посланика, искључиво право законодавне иницијативе и овлашћење да је распусти. Према томе, може се говорити о вишевековној традицији скупштине међу Србима, али када се говори о традицији парламентаризма у Србији, она у правом смислу почиње 1869. године. Претходне повремено сазиване скупштине спадају у претече парламентаризма у Србији.

Основна разлика Устава Краљевине Србије из 1901. године и осталих устава донетих за време Кнежевине и Краљевине Србије јесте установа Сената .⁷⁰ Мада је Устав из 1901. године једини предвиђао дводомни парламент, идеја се јавила се много раније. Устав из 1888. године. предвиђао је релативно неактивног државног поглавара, што није одговарало амбицијама младог Краља и из тог разлога је одлучио да државним ударом врати на снагу Устав из 1869. Године.

Од 1897. године Краљ уводи лични режим с неутралним кабинетима, тј. министарским саветима које су чинили министри из више странака, али су били лојални краљу. После краљеве женидбе 1900. године смрти бившег краља Милана јануара 1901. године, краљ Александар је, под притиском Русије, наумио да измени начин владавине и да се врати уставној влади. Желео је, међутим, да нови Устав има подршку радикала, али да не буде толико либералан као Устав из 1888. године. Заузврат би радикали пристали на напредњачку идеју успоставе дводомног парламента. До договора напредњака и дела радикала дошло је и та коалиција је у народу била позната као „фузија“. Од тада је група споразумних радикала с Николом Пашићем и Стојаном Протићем на челу трајно прихватила установу дводомности као своју идеју, што их је умногоме одвојило од самосталског крила странке, а и њиховог ранијег концепта једнодомног парламента.

⁷⁰ Јовчић, М, *Устави Кнежевине и Краљевине Србије 1835-1903*, Београд, 1988, 161.

Устав се састојао од 107 чланова груписаних у 14 дела и није садржао преамбулу. Закон о пословном реду у Сенату и Народној скупштини био је измењено издање пословника из 1888. године. Законодавна процедура је упрошћена укидањем трећег читања закона, а допуњене су уставне одредбе о избору председништва Народне скупштине, разрешењу сукоба два дома и интерпелацији.

6. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Устав је најважнији правни и политички документ једне државе. Обично садржи основне прописе о друштвеном, економском и политичком уређењу државе; прописује права и дужности грађана; утврђује највише органе власти, њихове међусобне односе и односе са нижим властима и грађанима. Данашњи су уставни најчешће писани, иако у неким случајевима постоје у облику обичајног права. Најчешће их усвајају парламенти или посебно сазване уставотворне скупштине (конституенти) или уставне конвенције, а процес доношења и измена обично је сложенији од доношења обичних закона. Постоје и уставни који самовољно доноси извршна власт, тзв донети уставни, али су у данашњем свету прилично ретки.

Ако устав схватимо као одраз постојећег типа друштва, приказани уставни Србије указују на један доминантан, али динамичан, развојни тип друштва, који се полако мења и прилагођава новим потребама а своје елементе законитости усклађује са друштвеним потребама. Тиме сваки наредни устав Србије, постаје садржајнији, сложенији али и важнији правни документ државе, а тиме осварује и показује своју независност и сувереност као држава. Треба свакако истаћи да сваки став јесте начин да се држави покаже и докаже својој независности али када се анализирају ови стави приметно је да краљ није желео у потпуности да се одрекне својих аутократских навика а странке су биле сувише подељене да би му се одупрле, па је он од њихових чланова успевао да правио различите комбинације покушавајући да покрене уставне механизме према својим намерама.

Ови уставни може се рећи да нису били у потпуности применљиви на тадашњу политичку ситуацију, што је представљало велики недостатак уставног система, поред релативно лоших решења која су предвиђена за локалну самоуправу, политичка права грађана, судство, политичку министарску одговорност и буџетско питање. Међутим, остаје њихова важност у погледу утврђивања уставности, утицаја на страначки живот краљевине, као и њихова уникатност у погледу увођења дводомног система у политички систем Краљевине Србије, односно у погледу материјализације идеје која је била развијана у даљем развоју друштва и законитости која се у свој развојном путу протеже на 19. века.

У наслову овог рада је садржана основна теза која је срж овог рада, а то је увид у правноисторијски развој Србије кроз наведене уставе. Овом тезом је описана правноисторијска важност ових устава, процеса у којима су донети и начини њихове примене и начин на који су утицали на настанак демократског друштва. Разумевање ових елемената нам доста говори о процесима кроз које је држава морала проћи до данашњег савременог доба. У историји су у великој мери играле улогу и велике стране силе које су имале великих интереса и донекле одређивале односе како међународно тако и у унутрашњости земље, а самим тим и утицале на друштвене односе и само доношење и промену закона. Осим ових односа велики уплив у одређивање закона имају и политичке странке и њихови сукоби, јер често долази до покушаја да се страначке борбе смире и донесе одређена политика која би била компромисно решење. Што нас наводи на закључак да су закони зависили од идеологије оних који су били на власти.

Аутор је своја мишљења и одређене закључке до којих је дошао на основу истраживања перточио у поглавља, у жељи да што ближе и јасније образложи значај ових устава како би што прецизније дошли до одговора и што ближе објаснили задату тему.

Након анализе сваког устава и ображложења истих у раду као и упоредне анализе ових устава, уз помоћ компетентне литературе и мишљења, ставова и закључака до којих се дошло из радова стручњака чији су радови коришћени, може се рећи да је адекватно обрађена тема која је била у наслову овог рада.

7. ЛИТЕРАТУРА

- Barthélemy, Joseph, Duez, Paul, *Traité de droit constitutionnel*, Paris, 1933, Dalloz Librairie
- Јевтић, Драгош, Поповић, Драгољуб, *Народна Правна историја*, Београд, 2000, Савремена администрација.
- Јовановић, Слободан, *Влада Александра Обреновића*, Београд, 1929, Геца Кон
- Јовчић, Миодраг, *Устави Кнежевине и Краљевине Сбије 1835-1903*, 1988, Београд, Научна књига
- Келзен, Ханс, *Опита теорија права и државе*, Београд, 2010, Правни факултет
- Кркљуш, Љубомирка, *Правна историја српског народа*, Београд, 2016, Правни факултет
- Марковић, Ратко, *Уставно право*, Београд, 1982, Правни факултет
- Мирковић, С. Зоран, *Српска правна историја*, Београд, 2017, Правни факултет
- Поповић-Обрадовић, Олга, *Каква или колика држава?, Огледи о политичкој и друштвеној историји Србије XIX–XXI века*, 2008, Хелсиншки одбор за људска права
- Ранђеловић, Небојша, *Историја Права II*, Ниш, 2012, Свен
- Ранђеловић, Небојша, Бартуловић, Жељко, *Основи уставне историје југословенских народа*, Ниш, 2012, Свен
- The Oxvord internacional enciklopedia of legal history, Oxvord, 2009

8. ИСТРАЖИВАЧКА ГРАЂА

ПРАВНИ ПРОПИСИ:

- Устав Књажевства Србије. Српске новине. Бр.84. 1969
- Устав Краљевине Србије. Српске новине. Бр.282. 1888
- Устав Краљевине Србије. Српске новине. Бр.76. 1901

9. ЕЛЕКТРОНСКЕ АДРЕСЕ

- Устав Кнежевине Србије, <https://www.uzzpro.gov.rs/doc/biblioteka/digitalna-biblioteka/1869-ustav-knjazevstva-srbije.pdf>, приступљено 23.10.2021.
- Устав Кнежевине Србије, <https://www.uzzpro.gov.rs/doc/biblioteka/digitalna-biblioteka/1888-ustav-knjazevstva-srbije.pdf>, приступљено 23.10.2021.
- Устав Краљевине Србије, <http://mojustav.rs/wp-content/uploads/2013/04/Namesnicki-ustav-iz-1869.pdf>, приступљено 24.10.2021.
- Устав Краљевине Србије, <http://mojustav.rs/wp-content/uploads/2013/04/Radikalski-ustav-iz-1888.pdf> приступљено 24.10. 2021
- Устав Краљевине Србије, <https://www.uzzpro.gov.rs/doc/biblioteka/digitalna-biblioteka/1901-ustav-kraljevine-srbije.pdf> приступљено 24.10.2021
- <http://mojustav.rs/od-prvog-ustava-2/> приступљено 21.10.2021.
- Устав Краљевине Србије,
https://digitalna.nb.rs/wb/NBS/Tematske_kolekcije/Srpski_ustavi/RA-ustav-1888#page/33/mode/1up . приступљено 20.10.2021
- Устав Краљевине Србије,
https://digitalna.nb.rs/wb/NBS/Tematske_kolekcije/Srpski_ustavi/RA-ustav-1901#page/18/mode/1up приступљено 20.10.2021

10. САЖЕТАК

У овом раду „Устав из 1869.године, Устав из 1888.године и Устав из 1901 године – одлике примена и упоредна анализа“ се најпре анализира, појединачно сваки устав, начин на који су донети, преко њихових одлика и примене ових устава у пракси. До доношења и мењања ових устава доводи и низ политичких, друштвених утицаја као и утицаји великих сила па се у складу са тим процесима развијало и право у Србији, народ је био измучен и желео је слободу и одређена права а Влада је доносила законе који су штитили оне интересе који су ишле њима у прилог. Мало по мало Србија је крчила пут ка независности и суверенитету иако тај пут није био ни мало лак. Уставно питање покушано је да се реши Уставом из 1869. године, потом законима који су често мењали његову суштину и допуњавали га, из овога је произашла компромисна политика. Овај комплексан поступак је пут уставног као и правног развитка који су извршени кроз Устав из 1888. године, након ког је наметнут Устав из 1901. године који је познат као Октроисани устав који је представљао спој између устава из 1869. године и 1888. године као и спој између радикалних и напредњачких идеја. Кроз анализу ових устава можемо уочити одређене сличности и разлике и самим тим пратити уставни развој државе.

Кључне речи:

Устав, Доношење, Одлике, Примена.

11. SUMMARY

In this paper, "The Constitution of 1869, the Constitution of 1888 and the Constitution of 1901 - Characteristics of Application and Comparative Analysis" first analyzes, individually each constitution, the manner in which they were adopted, through their characteristics and the application of these constitutions in practice. . The enactment and change of these constitutions leads to political, social influences as well as the influence of great powers, so in accordance with these processes, the law in Serbia disintegrated, the people were tortured and wanted freedom and certain rights, and the government passed laws that protected those interests that went in their favor. Little by little, Serbia paved the way to independence and sovereignty, although that path was not easy at all. An attempt was made to resolve the constitutional issue with the Constitution of 1869, then with laws that often changed its essence and supplemented it, and a compromise policy emerged from this. This complex procedure is the path of constitutional as well as legal development that was carried out through the Constitution of 1888, after which the Constitution of 1901 was imposed, which is known as the Authorized Constitution, which was a combination between the constitutions of 1869 and 1888 as and the connection between radical and progressive ideas. Through this analysis of these constitutions, it is possible to notice certain similarities and differences, and thus we can follow the constitutional development of the state.

Key words:

Constitution, Adoption, Features, Application

12. БИОГРАФИЈА СТУДЕНТА

Александра Марковић, рођена 10.09.1989. године у Нишу. Дипломирала права 2018. године. Након основних студија завршила мастер студије на факултету Заштите на раду. Уписује мастер студије на Правном факултету у Нишу 2021. године, правноисторијски смер. Остварила радни стаж у правној струци током рада у Вишем суду и Прекршајном суду.